

החדירה הטורקית לאפריקה: סכנות, הזדמנויות ומשמעויות לישראל

נועה לזימי

עלייתה של טורקיה ככוח דומיננטי ביבשת אפריקה מזמנת אתגרים לישראל ולמערב וממחישה את הפוטנציאל הרב הגלום בהידוק היחסים בין ישראל למדינות היבשת.

עיקרי הדברים

כחלק מחזונה להרחיב את השפעתה הגלובלית, טורקיה הולכת ומעמיקה את מעורבותה באפריקה – מגמה שהחלה לצבור תנופה החל מ-1998. העניין המחודש ביבשת נבע מרצונה של טורקיה לייצר הזדמנויות סחר חדשות, לבנות תדמית של מדינה מובילה בסיוע ופיתוח, ולחזק את היחסים עם מדינות מוסלמיות באפריקה. את הנוכחות הטורקית באפריקה יש לראות גם על רקע התרחבות דריסת הרגל של מדינות וגורמים בציר הרדיקלי, בייחוד איראן, רוסיה וסין, במקביל לירידת קרנו של המערב.

להשפעה הטורקית הגוברת באפריקה השלכות אסטרטגיות הן על ביטחונה הלאומי של מדינת ישראל והן על מעמדן של בעלות בריתה ביבשת. להלן פירוט של האתגרים המרכזיים שהמדינות הטורקית באפריקה מציבה לישראל והדרכים המוצעות להתמודדות עימם:

- **הצלחתה של טורקיה ומיצובה כשחקן דומיננטי בשווקים האפריקניים עשויה להצר את ההזדמנויות הכלכליות של ישראל ביבשת.** מוטב לישראל למנות שליח מיוחד עם סמכויות נרחבות שתאפשרנה לו לתכלל את כלל הפעילות מול מדינות היבשת. במסגרת זאת, יש לפעול להגברת ייצוא הסחורות ליבשת לצד גידול בהשקעות ישירות, בייחוד כאלו שהן למטרות פיתוח.
- **הרחבת ההשפעה של טורקיה במדינות אפריקה עלולה להגביר את עוינותן של אומות אפריקניות כלפי ישראל ואת תמיכתן בפעולות אנטי-ישראליות בזירה הבינלאומית, במקביל להרחקתן של מועמדות פוטנציאליות מחימום יחסים עם ישראל.** מומלץ לישראל לטפח קשרים עם גורמים ידידותיים במדינות אפריקה, החל מהדרג המדיני, עבור בארגוני חברה אזרחית, וכלה ביוזמות מסוג people-to-people, שיסייעו בשיפור דעת הקהל כלפי ישראל ובקידום החלטות ויחס אוהד יותר כלפיה בפורומים אזוריים ובינלאומיים.
- **אנקרה מסייעת למדינות אפריקה להילחם בקבוצות טרור כמו אל-שבאב, אך בה בעת היא חותרת להפיץ אידאולוגיה קיצונית נוסח האחים המוסלמים, לעיתים במסווה של סיוע הומניטרי ופעילות חינוכית-דתית דרך סוכנות TIKA וסוכנויות אחרות.** לנוכח האסרטיביות הטורקית, מומלץ לישראל למנף את נכסיותה וניסיונה בתחום המאבק בטרור לביסוסה כשחקנית שתוכל לתרום במידה ניכרת לקידום היציבות ביבשת. על ישראל לנקוט גישה פרו-אקטיבית ולחשוף את צביעותה של טורקיה, המשמשת כפטרון חמאס וממסגרת הפרות זכויות אדם חמורות כ"מאבק בטרור", ואת הנזקים הטמונים בתלות אפריקנית מוגברת ב"סיוע" הטורקי.
- **בתסריט קיצוני של הסלמת המשבר בין טורקיה לישראל, הנוכחות הצבאית של טורקיה ביבשת עלולה לאיים על נתיבי שיט אסטרטגיים, כגון הים האדום, שישראל מסתמכת עליהם.** חשיבות אבטחת נתיב זה מתעצמת לנוכח האיום החותי מעברו השני של הים

האדום. נכון תעשה ישראל אם תפעל למנף את קשריה עם מדינות בקרן אפריקה על מנת להקל על הגישה של ישראל למרחב הים האדום, דבר שיסייע לה לבלום את התבססותה של השפעה טורקית, איראנית וחותרית.

- **נכון יעשה המערב כולו (וישראל בתוכו) אם יפעל לשיקום האמון שנפגע מול אומות אפריקניות בעקבות דרישות שפגעו בשיח בין הצדדים, על ידי הסרת חסמים שמגבילים את שיתוף הפעולה, בפרט התביעה לדמוקרטיזציה.** דבר זה יוכל לסייע בבלימת התפשטות טורקית עוינת וכן התבססותו של סהר איראני חדש.

מבוא: "אפס בעיות עם השכנים"?

בתחילת דרכה של טורקיה המודרנית, שהוקמה בשנת 1923 מתוך שרידי האימפריה העות'מאנית, היא פעלה לקידום מדיניות חוץ חילונית ומערבית. מייסד הרפובליקה, מוסטפא כמאל אטאטורק, הנהיג רפורמות מקיפות על מנת לחלץ את המרחב הציבורי ולקדם את חזונו למודרניזציה המבוססת על המודל המערבי. ברוח ציטוטו המפורסם "שלום בבית, שלום בעולם", אטאטורק דגל בהגנה על ריבונותה של טורקיה, הימנעות מעימותים אזוריים ובניית קשרים עם מדינות המערב, בייחוד ארה"ב. הצטרפותה של אנקרה לנאט"ו ב-1952 ושאיפתה לקשרים קרובים יותר עם האיחוד האירופי עלו בקנה אחד עם גישה זו, שאותה המשיכו לקדם בני האליטה הישנה שתמכו בכמאליזם.

אלא שהברית בין אנקרה למערב נתקלה מאז במהמורות רבות, בייחוד מאז עלייתה לשלטון ב-2002 של מפלגת הצדק והפיתוח (AKP) בהובלת ארדואן. אומנם בתחילת דרכה שאפה המפלגה השמרנית בעלת השורשים האסלאמיים להרחיב את השפעתה של טורקיה באמצעות בניית קשרי סחר ושמירה על יחסים טובים עם שכנותיה כגון סוריה, עיראק, איראן וערב הסעודית על בסיס דוקטרינת "אפס בעיות עם השכנים", ברם סביב תחילת העשור השני לכהונתה של ה-AKP הומרה גישה זו במדיניות אגרסיבית ובמעורבות צבאית גוברת בסכסוכים במזרח"ת, שלרוב רק הגבירו את חוסר היציבות באזור. בשילוב עם שאיפותיו ה**נאו-עות'מניות** של ארדואן להשיב לטורקיה את מעמדה כמובילת העולם המוסלמי הסוני נוסח האחים המוסלמים, נוצרו מתחים רבים מול שחקנים שונים הן בזירה האזורית והן בזירה הגלובלית.

ברבות השנים אף הפכה ה-AKP **אוטוריטרית** יותר ויותר. נשיא טורקיה ביצע כמה מהלכים שסייעו לו להדק את אחיזתו הסמכותנית במדינה, ביניהם החלפת שיטת המשטר הפרלמנטרית של המדינה בשיטת ממשל נשיאותית וביטול משרת ראש הממשלה. מגמה זו לוותה במאמצים למתג מחדש את טורקיה כמעצמה עצמאית הניצבת בחזית הפיתוחים הביטחוניים, ובפרט ייצור כטב"מים מתקדמים. מטרת-העל מבחינת ארדואן הייתה (ועודנה) להעלות את מעמדה הבינלאומי של טורקיה, למצב אותה כנציגה של העולם המוסלמי הרחב ולקדם אג'נדה של "יותר מחמש" שבמסגרתה תיקח טורקיה חלק בהנהגה הבינ"ל לצד חמש החברות הקבועות במועצת הביטחון של האו"ם.

כך הפכה אנקרה בהדרגה לשחקן אזורי שאינו מהסס להשתמש באמצעים כוחניים לצד יצירת השפעה באמצעות עוצמה רכה שקיבלה **דגש רב יותר** בתחילת שלטונה של ה-AKP. במהלך כשני עשורים הספיק ארדואן להשיק התערבויות צבאיות בלוב, בסוריה, בעיראק ובאזרבייג'ן, להפר את ריבונותן הימית של שכנותיו יוון וקפריסין, ולחזק את הברית שכרת עם גורמים בציר האחים המוסלמים דוגמת חמאס. לאחר שהבטיח את אחיזתו בשלטון עד 2028, ובשל מדיניותו האוטוריטרית, ארדואן ממשיך לייצר מתחים בלתי פוסקים מול נאט"ו והאיחוד האירופי בעודו מנצח על מגמת ההתרחקות של טורקיה מהמערב לצד חיזור אחר איראן, רוסיה וסין.

כחלק מחזונה להרחיב את השפעתה הגלובלית, טורקיה מגבירה את מעורבותה באפריקה. העניין המחודש ביבשת נובע מרצונה של טורקיה לייצר הזדמנויות סחר חדשות, לבנות תדמית של מדינה מובילה בסיוע ובפיתוח, ולחזק את היחסים עם מדינות מוסלמיות באפריקה באמצעות הדגשת הקשרים הדתיים והתרבותיים.

את התפנית הטורקית לאפריקה ניתן להגדיר כפרויקט **תלת-ממדי** הנעשה ברמת המדינה, החברה האזרחית והמגזר העסקי. תפנית זו באה לידי ביטוי בשלושה פרויקטים מרכזיים שיפורטו בהמשך הנייר: הבניה של נוכחות טורקית רשמית ביבשת, העתקת המודל האסלאמי הטורקי לאפריקה, ורקמתה של שותפות טורקית-אפריקנית עסקית.

לתפנית זו השלכות אסטרטגיות על ביטחונה הלאומי של מדינת ישראל ועל מעמדן של בעלות בריתה במערב. הנוכחות הטורקית המתרחבת באפריקה עלולה לסכן אינטרסים ישראלים בהיבטים כלכליים, דיפלומטיים וביטחוניים, ובאופן רחב יותר להטות את מאזן הכוחות באפריקה לטובת מדינות וגורמים העוינים את ישראל ואת המערב. עבור ישראל, המעורבות הטורקית עלולה להשפיע לרעה על גישתן של מדינות אפריקניות כלפי ישראל, או להרחיק מועמדות פוטנציאליות משיתוף

פעולה עימה. כמובן אין מדובר במשחק סכום-אפס, קרי, לא כל צורה של מעורבות טורקית בהכרח טומנת בחובה סכנה למערב, אלא בעיקר בכל הקשור ליכולת השפעה פוליטית, מאבק בטרור ומניעת הקצנה. הבנת הדינמיקה הזו היא קריטית לצורך גיבוש אסטרטגיה ארוכת-טווח שתוכל לקדם בעילות את האינטרסים של ישראל ושל מדינות המערב ביבשת.

בנייר זה אשרטט את מגמת ההתקרבות של טורקיה למדינות היבשת. תחילה אצביע על השורשים ההיסטוריים של מגמה זו ועל התפתחותה לכדי מרכיב משמעותי במדיניות החוץ הטורקית. בפרקים הבאים אתאר את הביטויים של הידוק הקשרים בין אנקרה למדינות אפריקניות על פני תחומים מספר: דיפלומטיה, כלכלה וביטחון. עוד יושם דגש בנייר על המעורבות הטורקית במלחמת האזרחים המתמשכת בלוב להבטחת השליטה על משאבי אנרגיה במזרח הים התיכון, ועל מאמצי ליישב את הסכסוך בין סומליה לאתיופיה כאמצעי להגברת נכסיותה והעמקת שיתוף הפעולה הכלכלי, הביטחוני והאנרגטי במדינות אלו. בחלקו האחרון של המסמך אתייחס למשמעויות של כל אחד מהאתגרים המרכזיים שהמדינות הטורקית באפריקה מציבה לישראל, ואציע דרכים להתמודדות עימם.

רקע היסטורי

ניתן לסווג את יחסי טורקיה-אפריקה [שלוש תקופות עיקריות](#): תקופת האימפריה העות'מנית, מהקמת הרפובליקה הטורקית ועד סוף שנות ה-90, ומסוף שנות ה-90 ואילך.

החל מהמאה ה-16 ועד למאה ה-19 שלטה האימפריה העות'מנית על חלקים מצפון אפריקה, בעיקר במרחבים של מצרים, תוניסיה, אלג'יריה ולוב. במהלך המאה ה-19 נחלשה השפעתה עם התפשטות הקולוניאליזם האירופי והתעצמותן של בריטניה, צרפת ואיטליה, שכבשו את המדינות הללו ושמו קץ לשליטה העות'מנית בהן. במזרח, האימפריה העות'מנית שלטה רק באזורים חופיים מוגבלים בים סוף והשפעתה הייתה שולית יחסית בשל תחרות עם ממלכות מקומיות, כמו בוגנדה (Buganda) ואתיופיה, ועם המעצמות הקולוניאליות האירופיות לקראת סוף המאה. בדרום היבשת, בריטניה הפכה לכוח הדומיננטי באזור בעקבות גל הקולוניאליזם. האימפריה העות'מנית לא ניהלה שליטה ישירה, פוליטית או צבאית, אך שימשה מקור השראה אידאולוגי וסמכות דתית עבור מוסלמים בדרום אפריקה. כך, למשל, האימפריה שלחה את האימאם אבו בכר אפנדי לכף התקווה הטובה ב-1863 במטרה לסייע לקהילה המוסלמית המקומית, בעיקר בקייפטאון, בפתרון סוגיות דתיות ופוליטיות.

עם הקמתה של הרפובליקה הטורקית ב-1923 הגיעו היחסים עם היבשת לנקודת שפל, ורק בשנות ה-50 החלה טורקיה לייחס חשיבות רבה יותר לאפריקה. הדבר בא לידי ביטוי בין היתר [בהכרה](#) במדינות החדשות שנוצרו בתקופת הדה-קולוניזציה של היבשת. במהלך שנות ה-70 אף ניסחה אנקרה תוכנית לגיוון קשרי החוץ שלה, אך בפועל לא ניצלה את ההזדמנויות שעמדו בפניה לפתח את היחסים.

שנת 1998 סימנה [מפנה](#), והחלה מגמה של עניין מחודש של טורקיה ביחסים עם אפריקה. בשנה זו אימצה טורקיה מסמך מדיניות שתכליתו העמקת הקשרים הפוליטיים (פתיחת נציגויות דיפלומטיות), הכלכליים (הסכמי סחר, ביקורים הדדיים של אנשי עסקים) והתרבותיים (פעילות חינוכית-דתית) עם אפריקה. ברם, בשל המשבר הכלכלי שפקד את טורקיה בשנים 2000–2001 לא נשאה היוזמה פרי אלא כשעלתה לשלטון מפלגת הצדק והפיתוח ב-2002.

ה**התקרבות** התרחשה הלכה למעשה ב-2005 בעת ביקורו של ארדואן באתיופיה ובדרום אפריקה כראש ממשלת טורקיה הראשון שמבקר במדינה מדרום לקו המשווה. שנה זו הוכרזה בטורקיה כשנת אפריקה, ובה קיבלה טורקיה מעמד של משקיפה באיחוד האפריקאי. עליית מדרגה נוספת נראתה ב-2008 כאשר רוה"מ דאז, עבדוללה גול, אירח את ועידת שיתוף הפעולה הראשונה בין טורקיה לאפריקה באיסטנבול בהשתתפותם של נציגים מ-50 מדינות שונות. כמו כן, בשנה זו התקיים מפגש הפסגה של האיחוד האפריקאי באדיס אבבה שבו הוכרזה טורקיה כשותפה אסטרטגית.

את המשך הידוק היחסים יש לייחס בין היתר לכוונון מחדש של מדיניות החוץ על ידי שר החוץ הטורקי דאז, אהמט דבוטאולו, [שהוביל](#) מגמה של גיוון בקשרי החוץ כולל עם המזרחית, אסיה ואמריקה הלטינית, וכן את המאמץ להצטרף לאיחוד האירופי. דבוטאולו האמין שכיוון יחסים עם אזורים שונים יועיל לטורקיה לנוכח המעבר לעידן רב-קוטבי אחרי המלחמה הקרה.

הגברת הייצוג הטורקי הרשמי ביבשת

ברמה המדינית, יש מגמה בולטת של הגברת הנוכחות הרשמית של טורקיה במדינות אפריקה. לשם המחשה, ב-2005 היו לאנקרה רק 12 שגרירויות ביבשת, וכיום המספר עומד על [44](#).

השגרירויות נתמכות בפעילות של מוסדות ציבוריים נוספים, ובפרט הסוכנות הטורקית לשיתוף פעולה ותיאום (TIKA) והרשות לענייני דת (Diyamet), הנושאים את דגל טורקיה ונחשבים [מייצגיה](#) של אנקרה ובעלי המונופול על הזכות לדבר בשם האומה והמדינה הטורקית.

עמותות המקורבות לשלטון הטורקי לוקחות חלק פעיל במאמץ להעמיק את הייצוג הלאומי של טורקיה במדינות אפריקה על ידי שימוש בכספי מדינה לצד תרומות פרטיות לבניית בתי ספר אסלאמיים, מסגדים, מערכות אנרגיה סולרית ועוד – כולם נושאים את הדגל הטורקי. הפעילות החינוכית וההומניטרית של עמותות אלו תוך הדגשת סמליה הלאומיים של טורקיה מסייעת להם לקדם את תדמיתה של טורקיה כמדינה מוסלמית נדבנית.

בהקשר זה יצוין כי כבר בסוף שנות ה-90 הוקמו בתי ספר רבים ברחבי אפריקה על ידי פטהוללה גולן, איש דת מוסלמי שנחשב מנהיגה הרוחני של מפלגת הצדק והפיתוח. ברם, לאחר הקרע בין גולן למפלגה, וביתר שאת לאחר ניסיון ההפיכה ב-2016 שבו הואשם גולן, עמדו אלו במוקד קמפיין המאבק בטרור של השלטון הטורקי, ובתגובה נאלצו [להשמיט](#) את האזכורים הלאומיים של אנקרה וסמליה. כך איבדו מהסמכות הרשמית שאחזו בה עד אותה עת, והיא עברה לגורמים שהיו מקורבים לממשלה הטורקית.

העתקת המודל האסלאמי הטורקי לאפריקה

הצלחתה של טורקיה באפריקה נובעת גם מכך שהיא חולקת עם מדינות אפריקניות רבות קודים תרבותיים-דתיים דומים, ו**משתמשת** בכך לטובתה. מאז 2006 ארגנה טורקיה שלושה מפגשי פסגה באיסטנבול בהשתתפותם של מנהיגים מוסלמים דתיים על מנת לחזק את הקשרים הדתיים והתרבותיים ולהטמיע את מודל דת המדינה והחינוך האסלאמי הטורקי בקרב מדינות אפריקה. מוסד מרכזי בהקשר זה הוא הרשות לענייני דת (Diyamet), גוף ממשלתי האחראי על ניהול ענייני הדת בטורקיה. הארגון הוקם בשנת 1924 בעקבות פירוק החליפות העות'מנית ונועד לפקח על פעילות הדת האסלאמית במדינה. הרשות עובדת בשיתוף עם רשת בתי הספר [Imam-Hatip](#) בטורקיה – מוסדות חינוך תיכוניים שמתמקדים בהכשרת תלמידים להיות אימאמים ודרשנים ומספקים לתלמידים ידע דתי מעמיק לצד מיומנויות כלליות הנדרשות למקצועות חילוניים. הרשות ארגנה את מפגש הפסגה השלישי בין מנהיגי דת מוסלמים באפריקה שהתקיים באיסטנבול באוקטובר 2019, ובנובמבר אותה שנה [חנכה](#) הרשות את המסגד הגדול ביותר בגייבוטי – מסגד עבדול-חמיד השני. היא אף מעניקה מלגות לאלפי סטודנטים מאפריקה הלומדים בטורקיה במסגרות החינוכיות של Imam-Hatip.

הפצת האסלאם הטורקי באפריקה שמדרום לסהרה נעשית בעיקר דרך בתי הספר של קהילות [הנקשבנדי](#) (אחד מארבעת הזרמים הסופיים המרכזיים באסלאם). מדובר לרוב בפנימיות שבהן מורים טורקים או אפריקנים שקיבלו הכשרה בטורקיה מלמדים את תוכנית הלימודים הדתית שיובאה מטורקיה. בדומה למפגשי הפסגה, הפצת התוכן הפדגוגי הינה ביטוי למודל האסלאם הטורקי שטורקיה מנסה להעתיק לאפריקה.

שותפות עסקית גלובלית

החל מ-2008, השנה שבה הוכרזה טורקיה כשותפה אסטרטגית על ידי האיחוד האפריקאי, טורקיה מארגנת מפגשי פסגה בהשתתפות מדינות אפריקה. במסגרת שותפות זו הוקמה [מועצת קשרי החוץ הכלכליים של טורקיה \(DEIK\)](#) שארגנה ב-2016 את "פורום עסקים וכלכלה טורקיה-אפריקה". פורום זה נועד בין היתר להפגין את עמידותה של הכלכלה הטורקית בזירה הגלובלית לאחר ניסיון ההפיכה הצבאית בטורקיה ב-2016 ולהזמין את מנהיגי אפריקה לסייע לטורקיה במאבקה בטרור. טורקיה אף הקימה מועצות עסקים משותפות עם [45](#) מדינות אפריקניות.

חשובות לא פחות בהקשר זה אלו המשלחות העסקיות של ארדואן כחלק מביקוריו הדיפלומטיים באפריקה. ארדואן נוהג לקחת עימו בין 150–300 אנשי עסקים לכל נסיעה כזו. עד 2014, המשלחות הללו נעשו בחסות תנועת גולן במטרה לחבר בין סוחרים טורקיים מהמרכז ומהפריפריה הטורקית לבין מקביליהם באפריקה. כאשר ב-2014 הפך ה-DEIK ליחידה במשרד הכלכלה הטורקי, הוא תפס את מקומו של הארגון שהיה מופקד על הנושא עד אז מטעם גולן. המועצות העסקיות שהוקמו במסגרת השינוי כללו בעיקר את האליטה העסקית של תעשיינים טורקים תומכי ממשלת הצדק והפיתוח, והדגש על קשרים מסחריים [הותלף](#) בקידום האגנדה של חברות בנייה, כאשר יותר ויותר מנכ"לים של חברות בנייה החלו לקחת חלק במשלחות.

המעורבות הטורקית בתעשיית הבנייה באפריקה באה לידי ביטוי בהיבטים נוספים כמו הקמת מפעלי מלט ובטון על ידי חברות טורקיות גדולות, וכן פרויקטים של בנייה ותשתיות שהוזמנו מחברות בנייה טורקיות. לא בכדי מדינות אפריקה הן הלקוח העיקרי של קבלנים טורקים עם היקף פרויקטים המתחרה בשווקים המסורתיים של טורקיה, דוגמת רוסיה וערב הסעודית.

שת"פ כלכלי ודיפלומטי

במהלך כשני עשורים, הסחר בין טורקיה לאפריקה גדל מ-5.4 מיליארד דולר ליותר מ-40 מיליארד דולר בשנת 2022. הודות לאיכות ולמחיר התחרותי של מוצרים ושירותים לצרכן תוצרת טורקיה, כולל תרופות ושירותי בנייה, אלו חדרו בהמוניהם לשווקים האפריקניים. כמו כן, היקף הפרויקטים שבוצעו על ידי חברות בנייה טורקיות באפריקה התרחב במהירות, ועל פי [דו"ח](#) שפורסם מטעם איגוד הקבלנים הטורקים (Turkish Contractors Association) עמד על קרוב ל-80 מיליארד דולר נכון לשנת 2021.

בנתונים שפרסם משרד החוץ הטורקי ניתן למצוא עדות לחיזוק הקשרים גם בתחום הדיפלומטי, ובפרט ביקורים הדדיים של רמי דרג והגדלת מספר השגרירויות. נכון ל-2022, ארדואן ביקר ב-31 מדינות אפריקניות, ומספר השגרירויות של מדינות אפריקניות באנקרה עומד כיום על 38, לעומת 10 ב-2008.

בהידוק הקשרים שאפה טורקיה להשיג את תמיכת מדינות אפריקה במועמדותה כחברה לא קבועה במועצת הביטחון של האו"ם. בבחירות שנערכו באוקטובר 2008 היא [זכתה](#) לתמיכה זו וקיבלה 151 קולות. אנקרה רואה חשיבות גם בקיום דיונים עם מדינות היבשת בנוגע לסוגיות אזוריות וגלובליות בפורומים בינ"ל, מה שהביא להחלטה לחדש את מפגשי הפסגה מדי 5 שנים.

אפריקה מצידה נהנית מהסיוע ההומניטרי הטורקי, מתרומות דרך האו"ם, וכן מפרויקטים של פיתוח בהובלת סוכנות הסיוע TICA – נתח נכבד מפעילותה מוקדש למשימות חוץ באפריקה. ארגון זה הוקם בשנת 1992 כגוף הביצועי המופקד על יישום [מדיניות שיתוף הפעולה והפיתוח של טורקיה](#) ותיאום יישום מדיניות זו מול גורמים מדינתיים, כמו גם עם ארגונים בינלאומיים ותורמים. עם 11 משרדים ביבשת, הארגון משיק פרויקטים בתחומי החינוך, הבריאות, מים וסניטציה, שיפור תשתיות, חקלאות ואחרים, והצהיר במאי 2022 כי ב-5 השנים שקדמו בוצעו על ידו למעלה מ-1,880 [פרויקטים](#) ברחבי אפריקה. סדרי העדיפויות משתנים ממדינה אחת לשכנתה, אך ניתן לומר באופן עקרוני כי השקעה בחקלאות ובפיתוח כפרי הינם צרכים בולטים שרבות מהן חולקות. באנקרה חלחלה ההבנה כי הודות לסמיכות הגאוגרפית ליבשת, בין שאר גורמים, היא תוכל לתת מענה למשבר המזון ולאתגרים נוספים, וכתוצאה מכך הושם דגש על שיתוף ידע בתחום החקלאות והעברת טכנולוגיות שיאפשרו למדינות אפריקה לגשר על הפערים אל מול המדינות המפותחות. הדבר בא לידי ביטוי בין היתר ב"[תוכנית הפעולה המשותפת אפריקה-טורקיה 2022-2026](#)" שבה מופיע תחום החקלאות כאחד המרכיבים המרכזיים.

שת"פ ביטחוני

טורקיה הפכה לשחקן מרכזי בנוף הביטחוני המשתנה של אפריקה. יש לראות התפתחות זו על רקע המאמץ של נשיא טורקיה למקם את ההרחבה של תעשיית הביטחון הטורקית בראש סדר העדיפויות. בשנת 2023 גדל היקף היצוא של תחום הביטחון והתעופה הטורקי ב-[27 אחוזים](#) והגיע לשיא של 5.5 מיליארד דולר.

טורקיה היא שחקן מוביל בתעשיית המל"טים העולמית בזכות דגמים תחרותיים כמו Bayraktar TB2 ו-Akinci, וחשיבותה הולכת וגדלה כפי שניכר גם בחתימה על [עסקת הכטב"מים](#) הגדולה ביותר בהיסטוריה של המדינה עם ערב הסעודית. לאחר שהוכחו כיעילים בשדה הקרב בסוריה ובלוב, נראה עניין גובר בכטב"מים הטורקיים מצד מדינות ושחקנים רבים בזירה העולמית וכיום נעשה בהם [שימוש](#) נרחב באוקראינה, באזרבייג'ן, במרוקו ובאתיופיה.

עבור מדינות אפריקה המתמודדות עם תנועות מרד, צבאות מחוסרי משאבים וגבולות פרוצים, לאמצעי הביטחון הטורקיים יש יתרונות רבים. מעבר לכך שהם משתלמים ואמינים מבחינה טכנית הם גם זמינים יותר, שכן בניגוד למערב טורקיה אינה מתנה את הסיוע שלה במחויבות לזכויות אדם.

בשנים האחרונות טורקיה מנצלת את יתרונה היחסי בתחום זה וממצבת את עצמה כיצואנית כטב"מים מובילה למדינות אפריקה תוך שהיא [מתחרה](#) בסין, בישראל ובארה"ב. במהלך מסעותיו באפריקה באוקטובר 2021 [התגאה](#) ארדואן כי בכל מקום שהוא מגיע אליו ביבשת "כולם שואלים על כטב"מים". מאז אותו ביקור בטוגו, באנגולה ובניגריה הצטרפו שלוש המדינות הללו למועדון הולך ומתרחב של מדינות אפריקאיות הכולל בין היתר את מאל, בורקינה-פסו, ניז'ר וסנגל שהצטיידו גם הן בכטב"מים הטורקיים, בייחוד בדגמים Aksungur ו-Bayraktar TB2.

ההתערבות הצבאית בלוב

הקשר המתהדק של טורקיה עם לוב נועד להבטיח אינטרסים גאופוליטיים, בייחוד השליטה על משאבי אנרגיה במזרח הים התיכון, ואלו מילאו תפקיד [מכריע](#) בפלישת טורקיה ללוב. בהתאם

לדוקטרינת "המולדת הכחולה", שפותחה על ידי אדמירלים של הצי הטורקי, טורקיה שואפת להרחיב את המים הטריטוריאליים שלה במזרח הים התיכון על חשבון יוון וקפריסין. באופן ספציפי, אנקרה חותרת לנתק את הרצף הימי בין שתי השכנות והכריזה כי "מפת סביליה" של האיחוד האירופי [בטלה](#) מבחינתה.

כדי ליצור בסיס חוקי לתביעותיה הטריטוריאליות הימיות [חתמה](#) טורקיה בנובמבר 2019 עם ממשלת ההסכמה הלאומית של לוב (GNA), השולטת על מערב המדינה, והוכרה על ידי האו"ם כממשלה הלגיטימית היחידה של לוב, על הסכם תיחום ימי ושיתוף פעולה צבאי. במסגרת הסכם זה יצרה אנקרה רצועה ימית בין טורקיה ללוב שבפועל חוסמת את הים התיכון בפני שיתוף פעולה משולש בין ישראל, יוון וקפריסין במסגרת פרויקט ה-EastMED השאפתני, תוך הפרה של ריבונותן הימית של שכנותיה. בהמשך לכך, וכדי להבטיח את הישרדות ההסכם, אישר הפרלמנט הטורקי בינואר 2020 החלטה להתערב צבאית בלוב, וזאת למורת רוחה של האופוזיציה הטורקית.

התמיכה הצבאית המוגברת של אנקרה שכללה לוחמים זרים, שכירי חרב ונשק מתוחכם דוגמת כטב"מים מתקדמים, הגיעה בזמן שה-GNA התמודדה עם איום מיידי מצד הגנרל חפטר, שהשיק מתקפה צבאית במטרה לכבוש את טריפולי. כה אפקטיבי היה הסיוע הטורקי עד שהצליח לסכל את הקרב המכריע שתכנן חפטר ו**[להטות את מאזן הכוחות](#)** בסכסוך לטובת ה-GNA.

אומנם, חיזוק ה-GNA אילץ את טורקיה להתמודד עם השפעתם של כוחות חיצוניים יריבים שתמכו בגנרל חפטר, ביניהם מצרים ורוסיה, ודרדד את היחסים המתוחים כבר עם קהיר, אם כי לאחרונה השתיים מראות [סימנים](#) של התפייסות. אף על פי כן, נראה כי טורקיה הצליחה לגרוף רווחים ניכרים מהמעורבות בסכסוך ויצאה כשידה על העליונה. במרץ 2021, לאחר הסכם הפסקת אש, הוקמה ממשלת האחדות הלאומית (GNU) בראשות עבד אל-חמיד דביבה, שכינה את טורקיה "[חברה, בעלת ברית ומדינה-אחות ללוב](#)". יתרה מכך, חרף התנגדותם של ארה"ב, האו"ם והאופוזיציה הטורקית להמשך הנוכחות הצבאית הטורקית בלוב, אנקרה אינה מאותתת על כוונתה להסיג את כוחותיה בעתיד הנראה לעין. למעשה, בדצמבר 2023 [אישר](#) הפרלמנט הטורקי הצעת חוק להאריך את פריסת הכוחות הטורקיים בלוב למשך 24 חודשים נוספים, מה-2 בינואר ועד 2026.

בין סומליה לאתיופיה

בשנים האחרונות, טורקיה וסומליה נמצאות במגמה של הידוק היחסים הדו-צדדיים. סומליה, בעלת הרוב המוסלמי, מספקת לטורקיה הזדמנות למצב את מעמדה כמנהיגת הקהילייה המוסלמית האפריקנית, לצד הזדמנויות כלכליות מגוונות בתחומי התחבורה, הבניין והאנרגיה. [תשתיות חדשות](#) כמו בתי חולים, כבישים ומסלולי תעופה נבנו בסומליה בשיתוף פעולה עם חברות טורקיות. במסגרת הסכם האנרגיה בין המדינות, שר החוץ הטורקי הצהיר כי אנקרה תפצח במבצעי חיפוש גז ונפט בחופי סומליה שיקנו לה "[זכויות בלעדיות](#)" על הפקת המשאבים.

כמו כן אנקרה מסייעת לסומליה, מדינה עם היסטוריה של סכסוכים פנימיים ואי-יציבות, להילחם בקבוצות טרור כמו אל-שבאב ואיזמים נוספים. באוקטובר 2017 הקימה טורקיה [בסיס צבאי](#) בבירה מוגדישו – הבסיס הצבאי הטורקי הגדול ביותר מעבר לים. כחלק מהסכם לשיתוף פעולה ביטחוני וכלכלי שנחתם בין שתי המדינות לאחרונה, ארדואן צפוי [לשלוח](#) בקרוב כוחות חיל הים שיסייעו למוגדישו במאבק נגד טרור, הברחות, שוד ימי ופעילות דיג בלתי חוקית.

במקביל, טורקיה מתחזקת יחסים טובים עם יריבתה של סומליה, אתיופיה. טורקיה היא התורמת השנייה בגודלה (אחרי סין) למדינה הענייה, והיקף הסחר ביניהן [זינק](#) מכ-27 מיליון דולר בשנת 2000 לכ-345 מיליון דולר בשנת 2023. לאורך השנים, המדינות שימרו את הקשרים באמצעות ביקורים הדדיים של גורמים רשמיים וחתימה על [הסכמים](#) בשורה של תחומים.

באמצעות השותפות עם אדיס אבבה, ארדואן מקווה לגרוף רווחים בשדה הפוליטי והדיפלומטי, ובפרט להשיג [גינוי אתיופי](#) של לחימת צה"ל בעזה כחלק מהקו האנטי-ישראלי שהוא נוקט. אתיופיה, מצידה, זוכה לתמיכה כלכלית וביטחונית וגישה להכשרה צבאית שמסייעות לחיזוק ביטחונה הלאומי ויציבותה לנוכח מנעד של איזמים מבית ומחוץ. הכטב"מים הטורקיים הוכחו [כיעילים](#) במיוחד במאבק של אתיופיה נגד החזית העממית לשחרור תיגראי (TPLF), מיליצית מורדים שהוגדרה על ידי אדיס אבבה כארגון טרור ב-2021. כמו כן, בינואר השנה דווח כי חיל האוויר האתיופי [רכש](#) מטורקיה כטב"מים מתקדמים מדגם Akinci, הידועים ביכולת הטיסה שלהם בגובה רב ובשהות ממושכת באוויר.

הטורקים מתחזקים במקביל קשרים טובים עם מוגדישו ואדיס אבבה בעיצומו של [סכסוך מתקופר](#) ביניהן לאחר שהאחרונה הכירה בריבונותו של האזור הבדלני סומלילנד, שהכריז על עצמאותו

וניתוקו מסומליה ב-1991. בתמורה להכרה זו תקבל אתיופיה, שחסרה גישה לים מאז הפכה אריתריאה למדינה עצמאית, בחכירה רצועת חוף שבה תוכל להקים בסיס צבאי ונמל מסחרי.

בשאיפה שהדבר יתרום למעמדה הבינ"ל, ועל מנת שתוכל להמשיך לקטוף את פירות השקעתה בכל אחת מהמדינות, לקחה טורקיה על עצמה את תפקיד המתווכת וחותרת לפתור את הסכסוך בין השתיים. להשגת מטרה זו [הכריז](#) ביולי שר החוץ הטורקי על יוזמת התיווך בין שתי המדינות בנוכחות שני שרי החוץ שלהם. לדבריו של שר החוץ הטורקי, לאחר מה שהיה נדמה כמבוי סתום בשיחות, דווחה באוגוסט 2024 [התקדמות ניכרת](#). ביכולתם של הצדדים לגשר על הפערים והכנה לסבב השלישי של השיחות, אולם זה בוטל בינתיים לנוכח החרפה נוספת ביחסים שבאה לידי ביטוי בין היתר [בגירוש](#) של יועץ בשגרירות אתיופיה במוגדישו.

ביסוס הנוכחות של מדינות וגורמים בציר הרדיקלי

את הנוכחות הטורקית באפריקה יש לראות על רקע מגמה מתמשכת של התרחבות דריסת הרגל של מדינות וגורמים בציר הרדיקלי, בייחוד איראן, רוסיה וסין, במקביל לירידת קרנו של המערב. מאז 2020, אזור הסאהל במיוחד חווה תקופה של אי-יציבות הכוללת הפיכות במאלי, ניז'ר, בורקינה פסו ומדינות נוספות. בעוד מדינות כמו רוסיה, סין ואיראן הצליחו לספק את הסחורה ללא תנאים מוקדמים, הסיוע האמריקאי לווה פעמים רבות [בתביעה](#) מהמשטרים לאמץ נורמות דמוקרטיות ו/או לחלץ מהן גינוי של הלחימה הרוסית באוקראינה. כמו כן, למרות החזון השאפתני של ביידן לכינון יחסים עם אפריקה על בסיס ["שותפות שווה"](#), ארה"ב התקשתה ליישם זאת בפועל בין היתר בשל הפניה בלתי מספקת של המשאבים הנדרשים לכך. מסיבות אלו ואחרות, הכוחות האמריקאים (והצרפתיים) שנפרסו מלכתחילה כחלק ממאמץ משותף לקידום המאבק בטרור [סולקו](#) והוחלפו בכוחות זרים אחרים. תופעה זו גלשה גם למדינות שנחשבו אוהדות את המערב. כך למשל צ'אד, שהייתה [המעוז האחרון](#) של פריז באזור הסאהל, הודיעה לאחרונה על הפסקת הקשרים הצבאיים עם צרפת. ההתרופפות ביחסים עם המערב ניכרת גם בקרן אפריקה, במשבר ביחסים של ארה"ב עם אתיופיה שפנתה לקבלת תמיכה מרוסיה, וכן בחימום היחסים בין סודאן לאיראן.

ברם, על אף ההתקרבות המדאיגה בין איראן, רוסיה, סין וטורקיה בשנים האחרונות, אותן ניתן לשייך, בהכללה, לציר המדינות הרדיקליות, הן רחוקות מלהוות גוש גאופוליטי עמיד ומאוחד. למעשה, זירת אפריקה הפכה לכר מרכזי לתחרות הבין-מעצמתית המאופיינת במתח בין אינטרסים סותרים, תחרות שעלולה להוביל לעימותים מתמשכים – עקיפים או ישירים. כך, למשל, בשוקי התשתיות יש תחרות ישירה בין חברות טורקיות לחברות סיניות. טורקיה מנסה להתחרות בסין על ידי הצעת פתרונות זולים יותר וקשרים תרבותיים חזקים יותר עם מדינות מוסלמיות. דוגמה נוספת היא הסכסוך בלוב שבו רוסיה וטורקיה נמצאות משני צידי המתרס, כאשר רוסיה תומכת בכוחותיו של הגנרל חפטר וטורקיה פועלת לשמר את שרידותה של הממשלה האסלאמיסטית הנוכחית. כמו כן, בחתירה של כל אחת מהן לדומיננטיות באפריקה המוסלמית, האינטרסים של טורקיה ואיראן עלולים להתנגש כיוון שטורקיה תומכת בקבוצות סוניות ואילו איראן לרוב מעדיפה קבוצות שיעיות.

מכל מקום, מנקודת מבט גאו-אסטרטגית רחבה, השחיקה במעמד של ארה"ב וצרפת ביבשת, במקביל לעליית קרנה של טורקיה ושחקניות נוספות, עלולות לחזק מגמות אנטי-מערביות ברחבי אפריקה, ולבוא לידי ביטוי גם בעוינות מוגברת כלפי ישראל. הבנה זו מחדדת את הצורך בהידוק הקשרים בין ישראל והמערב כולו למדינות אפריקה, תוך שיקום האמון שנפגע, כך שהן תהוונה חלופה אמינה להספקת הסיוע הביטחוני הנדרש ביבשת.

משמעויות והמלצות לישראל

הנוכחות הטורקית המתרחבת באפריקה עלולה לסכן אינטרסים ישראלים בהיבטים כלכליים, דיפלומטיים וביטחוניים. להלן פירוט של האתגרים המרכזיים שהמדינות הטורקיות באפריקה מציבה לישראל והדרכים המוצעות להתמודדות עימם:

תחרות כלכלית

לישראל יש יחסים דיפלומטיים עם 46 מדינות אפריקאיות (מתוך 54), אך טרם בא לידי מימוש [הפוטנציאל הכלכלי](#) הגלום בקשרים הללו. היקף הסחר של ישראל עם אפריקה הוא מצומצם ביותר. חלקה של אפריקה בייצוא הסחורות הכולל של ישראל עמד בממוצע על קצת מעל ל-1% בשנים האחרונות, בעוד שחלקה בייבוא הסחורות הכולל של ישראל היה פחות מ-0.5%. זאת, חרף העובדה כי היכולות המרכזיות של ישראל בתחומי האנרגיה, החקלאות, טכנולוגיות מים, מידע ותקשורת,

הרפואה והחינוך, עשויות לתת מענה מיטבי להתמודדות עם חלק ניכר מהקשיים הגדולים שמדינות אפריקה נתקלות בהם, ולתרום לצמיחתן. במקביל, טורקיה מתרחבת באפריקה מבחינה כלכלית, עם השקעות בתשתיות, בנייה, אנרגיה, חקלאות ועוד. כאמור, אנקרה אף הפכה למתחרה בולטת של ישראל בתחום של מכירת אמצעי ביטחון ובפרט כטב"מים – תחום שישאל צברה בו מומחיות רבה. הצלחתה של טורקיה ומיצובה כשחקן דומיננטי בשוקים האפריקניים ההופכים את אט תלויים יותר ויותר באנקרה עלולה להצר את ההזדמנויות הכלכליות שישאל מנסה לחזק במסגרת מדיניות החוץ שלה עם מדינות אפריקה, ביתר שאת מאז החתימה על הסכמי אברהם, ולבלום את תנופת הידוק הקשרים עם היבשת.

בניגוד למתחרות שלה ביבשת כמו טורקיה, איראן ואחרות, ישראל נעדרת [תוכנית אסטרטגית ארוכת טווח](#) לקידום האינטרסים הכלכליים שלה באפריקה. יש להודות כי בעשור הקודם היה ניסיון מדיני שהוביל על ידי רה"מ בנימין נתניהו להשקיע בביקורים באפריקה ולקדם את הקשרים בין המדינות, אך אם לשפוט מהיקף הסחר, ניכר כי המהלך לא היה תוצר של תוכנית רחבה שכללה הצבת יעדים מוגדרים ומדידים. דבר זה עשוי להיות קשור בעובדה שישאל אין שליח מיוחד לתחום היחסים עם אפריקה באופן בלעדי. ניהול היחסים עם מדינות אפריקה מופקד בידי אגף אפריקה במשרד החוץ, אך אין תוכנית אסטרטגית סדורה שמתואמת בין משרדי הממשלה השונים, בדגש על משרדי החוץ, הכלכלה, החקלאות והביטחון. בתור התחלה, מוטב לישאל למנות שליח מיוחד עם סמכויות נרחבות שתאפשרנה לו לתכלל את כלל הפעילות מול מדינות היבשת.

במסגרת זאת, יש לפעול להגברת ייצוא הסחורות ליבשת לצד גידול בהשקעות ישירות, בייחוד כאלו שהן למטרות פיתוח. אחת הדרכים לעשות זאת היא לייצר ממשקים עם גושי סחר אפריקניים דוגמת ה-AfCFTA. עוד כדאי לישאל לשקול כיצד להיעזר בגורמים ידידותיים ביבשת וכן בבעלות בריתה במערב על מנת לקדם מהלכים להצטרפותה בחברה ב-African Development Bank Group, כך תוכל ישראל למנף את החוזקות שלה בתחומי האנרגיה, החקלאות והמים לטובת מתן מענה לצרכים הקריטיים של מדינות אפריקה, ובתוך כך לעגן שותפות ישראלית-אפריקנית בת-קיימא.

החלשת מעמדה הדיפלומטי של ישראל

בעקבות המלחמה בעזה, מעמדה של ישראל [נחלש](#) לא רק בקרב מדינות מוסלמיות עוינות בצפון היבשת, אלא גם בקרב מדינות שהפגינו יחס מתון יותר כלפי ישראל בעבר כגון סנגל, ניגריה וצ'אד. התגובות למלחמה היו מגוונות, ושיקפו במידה רבה את מעמדה של ישראל בחלקים השונים של היבשת. בעוד מדינות מסוימות שמרו על ניטרליות, רבות תמכו בהפסקת אש מיידית שהוצעה בהחלטות האספה הכללית של האו"ם ללא גינוי חמאס, למשל זו שהתקבלה [בדצמבר 2023](#), וכן [בהחלטה](#) מאפריל 2024 לשדרוג מעמדה של הרשות הפלסטינית ממשקיפה לחברה מלאה. בהקשר זה לא ניתן להתעלם מהגשת התביעה בבית המשפט הגבוה לצדק בהאג על ידי דרום אפריקה, הניצבת בחזית הביקורת נגד ישראל, אם כי עמדה זו אינה חדשה שכן פרטוריה מפגינה סולידריות עם הפלסטינים כבר עשורים מספר.

מכל מקום, הרחבת ההשפעה של טורקיה ביבשת אפריקה עלולה להגביר את העוינות הקיימת כלפי ישראל ואת תמיכתן של מדינות אפריקניות שונות בפעולות אנטי-ישראליות בזירה הבינלאומית. מאמציה של אנקרה להדק קשרי מסחר, תרבות ודת עם מדינות מתונות יותר במזרח, במרכז ובמערב היבשת, עלולים אף למנוע מהן לפעול לחימום היחסים עם ישראל. כפי שניתן לראות בדוגמה של אתיופיה, טורקיה מנסה לחלץ תמורות פוליטיות מהידוק היחסים עם אומות אפריקה בדמות גינוי ישראל על הלחימה בעזה. בכנס לקידום השותפות בין אנקרה ליבשת ניצלה טורקיה את האירוע להדהוד מסרים אנטי-ישראליים ובאופן ציני כרכה בין יציבות וצדק עבור אפריקה לבין עמידה לצד הפלסטינים, כפי שהשתמע [מדבריו](#) של שר החוץ הטורקי. לאחרונה אף [שיבח](#) נשיא טורקיה את סנגל על דאגתה לפלסטינים ועל תמיכתה בפתרון שתי המדינות, תוך שהוא משווה בין האימפריאליזם באפריקה לפעולותיה של ישראל בעזה ולבנון כיום.

מנגד ניתן להצביע על התפתחויות חיוביות ביחסן של אומות אפריקניות לישראל, כמו ההחלטה שהתקבלה במהלך מפגש הפסגה הפרלמנטרי הראשון בין ישראל לאפריקה שהתקיים ב-9-10 בספטמבר באדיס אבבה. ההחלטה קוראת להכיר בירושלים כ"[בירתה הלגיטימית, המאוחדת והנצחית](#)" של מדינת ישראל ונתמכה על ידי 40 מחוקקים אפריקאים מ-20 מדינות שונות, ביניהן דרום אפריקה, אתיופיה וניגריה. הצהרה זו מעידה על כך שיש פער בין הרטוריקה השלילית כלפי ישראל בסוגיה הפלסטינית לבין הרצון בחיזוק הקשרים הדיפלומטיים והכלכליים והמוכנות לשתף עימה פעולה הלכה למעשה. היא גם מלמדת על הפוטנציאל הגלום בניתוב חלק ממאמצי ההסברה

המושקעים כעת במדינות המערב בזירות אחרות שלא קיבלו מספיק דגש, ביניהן אפריקה. מומלץ לישראל לטפח קשרים עם גורמים ידידותיים במדינות אפריקה, החל מדרג מדיני, עבור בארגוני חברה אזרחית, וכלה ביוזמות מסוג people-to-people, שיסייעו בשיפור דעת הקהל כלפי ישראל ובקידום החלטות ויחס אוהד יותר כלפיה בפורומים אזוריים ובינלאומיים. במובן זה, אי אפשר להתעלם מהקשר בין כלכלה ודיפלומטיה; הגברת הנכסיות הישראלית בהיבטים כלכליים יכולה לסייע לישראל לקטוף פירות מדיניים.

חיזוק אסלאמיזם קיצוני

כאמור, אנקרה מסייעת למדינות אפריקה להילחם בקבוצות טרור כמו אל-שבאב, אך בה בעת היא חותרת להפיץ אידאולוגיה קיצונית נוסח האחים המוסלמים ומעניקה תמיכה ממשית לקבוצות וזרמים מפלגתיים המזוהים עימה כפי שעשתה למשל בלוב ובסודן, לעיתים במסווה של סיוע הומניטרי ופעילות חינוכית-דתית דרך הסוכנות TIKA ואחרות. תמיכה זו יכולה להוביל להעצמת כוחם של ארגונים קיצוניים המקדמים אג'נדה אנטי-מערבית בכלל, ואנטי-ישראלית בפרט, ויש לראות אותה כחלק מתפיסה נאו-עות'מנית החותרת למצב את טורקיה כמעצמת-על אזורית על בסיס סולידריות אסלאמית.

לנוכח האסרטיביות הטורקית, מומלץ לישראל למנף את נכסיותה וניסיונה בתחום המאבק בטרור לביסוסה כשחקנית שתוכל לתרום במידה ניכרת לקידום היציבות ביבשת. במקביל, עליה לנקוט גישה פרו-אקטיבית ולחשוף את [צביעותה](#) של טורקיה בנושא זה מעל כל במה אפשרית, הבאה לידי ביטוי הן בהיותה פטרונית חמאס והן בהפרות זכויות אדם חמורות במסגרת כיבוש צפון קפריסין, וכן במבצעים הצבאיים בסוריה, בלוב ובמחוזות הכורדיים במדינה. בשיח בין ירושלים לגורמים ידידותיים ביבשת נדרש מישראל להמחיש את הדמיון הרב שבין חמאס לארגוני הטרור האסלאמיסטיים המתפשטים בעת הנוכחית באפריקה, תוך שימת דגש על כך שהסולידריות עם חמאס תהווה [תמריץ](#) לקבוצות ג'יהאדיסטיות ולבחישה המסוכנת של איראן. כמו כן, יש להדגיש כי תלות אפריקנית מוגברת ב"סיוע" הטורקי עלולה אף היא להוביל להקצנה דתית ואי-יציבות.

השגת שליטה על נתיבי ים קריטיים

טורקיה מקימה בסיסים צבאיים, כמו בבירת סומליה, מוגדישו, ומעמיקה את המעורבות הצבאית והביטחונית שלה באפריקה. בתסריט קיצוני של הסלמה במשבר בין ישראל לטורקיה, נוכחות צבאית זו עשויה לאיים על נתיבי שיט אסטרטגיים, כגון הים האדום, שישראל מסתמכת עליהם. חשיבות אבטחת נתיב זה מתעצמת לנוכח האיום החות'י מעברו השני של הים האדום. כמו כן, המעורבות הטורקית בלוב הינה דוגמה מדאיגה הממחישה את האופן שבו טורקיה פועלת לסיכול שיתוף הפעולה בתחום האנרגיה בין ישראל לשכנותיה יוון וקפריסין על ידי ניסיון לחסום בכוח את הים התיכון, תוך הפרה של אמנת הים.

משכך, נכון תעשה ישראל אם תפעל למנף את קשריה עם מדינות בקרן אפריקה על מנת להקל על הגישה של ישראל למרחב הים האדום, דבר שיסייע לה לבלום את התבססותה של השפעה טורקית, איראנית וחות'ית. לשם השגת מטרה זו תוכל ישראל [להסתייע](#) בגורם צד שלישי, דוגמת איחוד האמירויות, שהיא שחקן בינ"ל מרכזי ביבשת. עוד יש לפעול לשיכון המתחים הגוברים מול אריתריאה על רקע המהומות שפרצו בתל אביב בין מתנגדי המשטר האריתראי לבין תומכיו, בייחוד לנוכח העובדה שישראל ממשיכה להחזיק בנכסים אסטרטגיים במדינה.